

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

Наш Језик

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОСЉАК

Година I Свеска 1

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на сѣраницама овог броја
часописа Наш језик колеге,
пријатељи и некадашњи студенти
посвећују проф. др Срећу Танасићу,
дописном члану АНУРС,
поводом седамдесет година живота
са искреним жељама за другим животом
и непрекидним стваралаштвом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) . . .	1–7
Библиографија радова др Срете Танасића (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ)	31–37
Срето Танасић против језичких манипулација (БИЉАНА С. САМАРЦИЋ)	39–47
Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман трпног глаголског придева у Речнику САНУ (ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ)	49–57

Акцентологија и фонологија

Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ)	59–64
О прозодијским аспектима риме у српској поезији (ДРАГА С. ЗЕЦ)	65–75
Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису <i>Наш језик</i> из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ)	77–85
О неким спорним рефлексима <i>jaīa</i> (САЊА М. КУЉАНИН).	87–93

Морфологија и творба речи

О архаизмима у српском језику, посебно граматичким (ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР)	95–107
--	--------

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>признање</i> : <i>признавање</i> , <i>придружење</i> : <i>придруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘ <i>глагол + ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>ујознаћи</i> (<i>се</i>) (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>йоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>йри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ) ..	259–268
О српском глаголу <i>радићи</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ата ‘ <i>сукобити се</i> ’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених</i> <i>указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янська термінографія кінця ХХ – початку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусијуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Назви за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. ЂИНЋИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На</i> <i>Дрини ћуџија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЋИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микротопонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогоића</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Србіе</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ћ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

УДК 811.163.41'342.8
811.163.41'282.2

Оригинални научни рад
Примљено 2. децембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ*
(Универзитет у Нишу,
Филозофски факултет,
Департман за српски језик)**

О АКЦЕНТУ КАО ПРИЛОГУ ОЧУВАЊУ ДИЈАЛЕКТА

Чињеница је да дијалекат и стандардни језик егзистирају истовремено и да су у паралелној употреби у говору сваког појединца. То неминовно доприноси да се ствара трећи идиом као мешавина стандарда и дијалекта. Језички стручњаци често дискутују о томе шта ће се у будућности десити са дијалектом – хоће ли опстати и у којем виду или ће пред налетом стандарда путем школе и средстава јавне комуникације отићи у заборав. За сада дијалекти опстају упркос чињеници да на њих доста утицаја има стандардни идиом. У овоме раду износи се податак у вези са акцентом у говору младих који представља прилог очувању дијалекта.

Кључне речи: акценат, експираторни акценат, систем, говор, признанско-тимочки.

0. Старо је питање у вези с тим хоће ли стандардни идиом преузети превагу над дијалектом и хоће ли дијалекат нестати пред надмоћним стандардом који усвајамо у школи и слушамо или читамо из разних медија. Одговор није једноставан, те га лингвисти обично и не дају експлицитно. „Обично се тврди да до међусобног 'приближавања' дијалекта и стандарда неминовно долази, али о томе шта ће превладати – тешко је са сигурношћу тврдити“ (Марковић 2006: 46).

Јордана Марковић у раду На раскршћу социолингвистичких истраживања (Марковић 2006) анализира две монографије у којима

* jordana.markovic@filfak.ni.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког јерогора* (бр. 178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

се дају резултати истраживања двају урбаних говора – говора Великог Трнова у Бугарској и говора Ниша (и околних села) – и ставови аутора тих монографија. Аутори рада о великотрновском говору експлицитно тврде: „Выходит, что через одно-два поколения в болгарской городской языковой (речевой) ситуации не будет норм типа с и в – литературная норма будет распространена повсеместно“ (Виденов–Бајчев 1999: 373). Пол-Луј Тома, аутор рада о говору града Ниша, истиче да се примећује „жигосање говорника дијалекта у фази прилагођавања стандардном језику од стране људи који владају нормом“ (Тома 1988: 439). Ј. Марковић долази до спознаје да закључак аутора монографија о граду Нишу и Великом Трнову јесте „да је стандард нешто чему се тежи и оно што на дијалекатски говор утиче у континуитету. Тај утицај је до те мере агресиван да се предвиђа и повлачење дијалекта пред престижним стандардом“ (2006: 47) и таква претпоставка везује се за блиску будућност.

У новије време се у вези са овом проблематиком говори о смењивању кодова, тј. о језичкој диглосији.¹

1. Вечита дискусија о томе шта ће у „сукобу“ дијалекта и стандарда превладати – ипак још увек остаје дилема. Многе језичке особине, поготово оне најмаркантније, у додиру са стандардним идиомом, бивају замењене зато што маркирају говорника дајући податке о његовом пореклу. И ма како то изгледало апсурдно, баш те особине се и најдуже задржавају као дијалекатско наслеђе. То, међутим, не може да се прихвати када је у питању акценат, па је баш због тога ова особина и најподеснија да да одговор на старо питање без одговора.

2. Акценатски систем српских говора је једна од црта на основу које је могуће извршити поделу ових говора. Неке говоре карактерише четвороакценатски систем близак стандарду, други у основи имају систем од два силазна акцента,² а говори југоисточне Србије знају само за један (експираторни) акценат.

У овоме раду даје се осврт на говор припадника призренско-тимочке дијалекатске области с освртом на однос према акценту. Одавно је примећено да је акценат говорника са југоистока Србије њихова лична карта. Тај акценат дефинисан је као „експираторан: један се слог по јачини гласа истиче међу осталим. Он је носилац акцента“ (Белић 1905: 271).

¹ У вези са диглосијом (и билингвизмом) говори се и у раду Марковић 2018, као и у радовима Виденов 2005; Гранић 2013; Грковић–Мејџор 2007; Димитрова 2004.

² Истина, то ће обично бити троакценатски систем, са два силазна и дугоузлазним, мада има крајева у којима се јавља и акут (Богдановић–Марковић 2000: 81–89).

Најпрецизније је о акценту овога краја говорио први истраживач говора призренско-тимочке области Александар Белић још 1905. године. „Сви истраживачи ових говора после њега само су га цитирали када су говорили о природи и месту акцента“ (Марковић 2000: 100). Обично пажњу истраживача заслужују дублетни примери – они који поред старог акценатског места у појединим случајевима могу да се јаве и са пренесеним акцентом.

Акцентом говора призренско-тимочке области бавила се и Ронел Александер у „пребогатој акцентолошкој студији“³ *Torlak Accentuation* (Александер 1975).

3. Карактеристика акценатског система говора призренско-тимочке области јесте један експираторни акценат. Настао је „неутрализацијом квантитета“ тако што се јавио „акценат којим се обележавало место акцента, али су изостале могућности диференцирања по квантитету и квалитету“ (Богдановић–Марковић 2000: 86). Овај акценатски систем развио се из претходног двоакценатског система, у којем је постојала опозиција само по квантитету. Губљењем те опозиције, уместо кратко-силазног и дугосилазног акцента, скраћивањем дужина, настао је експираторни акценат. У овим говорима ће стога диференцијалну улогу имати место акцента.⁴

4. У вези с местом акцента у призренско-тимочким говорима Јордана Марковић налази три акценатска система (2008): са старим акценатским местом, са пренесеним акцентом за слог ка почетку речи или са везаним акцентом (на пенултими или антепенултими). Ова констатација исправљена је подацима из рада Татјане Трајковић Говор Прешева, те се овој тврдњи додаје и податак о постојању тзв. морфолошког, односно парадигматског акцента.⁵

Уколико се јавља старо место акцента, а то је у највећем делу ове дијалекатске области, онда се оно поклапа са акценатским местом у косовско-ресавским говорима, а у односу на књижевни језик „биће на истом месту на коме и силазни акценти, а за слог ближи крају речи када је у књижевном узлазни акценат“ (Марковић 2000: 100). Одступања у вези са старим акценатским местом су могућа и она су „индивидуална или аналошка“ (Марковић 2000: 100).

³ Овако ту књигу квалификује Павле Ивић у Предговору књизи француског лингвисте (Тома 1998: 12).

⁴ У Богдановић–Марковић 2000: 80 налазе се примери који то потврђују: *doђе* – 3. лице једине презенте, према *doђе* – 3. лице једине аориста.

⁵ То је акценат везан за слог основног облика (Марковић 2019: 284, 285).

5. Такав акценат је иновација у овоме говору и представља балканистичку црту.⁶ Будући да је дошао као поједностављење акценатског система, мора се посматрати као економичност у језику, што чини да се дистрибуција оваквог акцента протеже и на говоре изван призренско-тимочке области.

О квалитету овога акцента стоји и констатација да је „по аудитивном утиску близак краткосилазном акценту стандардног језика“⁷ (Богдановић–Марковић 2000: 86, 87). Недељко Богдановић, истражујући акценат Алексиначког Поморавља, експлицитно тврди да је „по природи кратак и интензиван [...] и силазне природе“ (Богдановић 1987: 136), а слично налази и Тома у говору Ниша: „Акцентовани слог се разликује од неакцентованих слогова углавном већим интензитетом. Фонетски, овај акценат је врло близак стандардном краткосилазном акценту“ (Тома 1998: 131).

Говорећи о акценту Пољанице, Асим Пецо разматра ставове и констатације у вези са акцентом говора призренско-тимочке области, полазећи од Олафа Брока и Александра Белића до Владимира Стевановића и Данила Барјактеревића, и закључује да је то „један посебан акценат који се у нашој науци назива експираторним и који по својим основним квалитативно-квантитативним компонентама није у свему једнак ни нашем краткосилазном ни нашем краткоузлазном. То је, дакле, кратки акценат, јачег интензитета и не увијек истога квантитета“⁸ (Пецо 1994: 167).

За лаика је видно да је ово кратак акценат, па говорнике овога идиома карактерише бржи темпо говора. Носиоци говора са експираторним акцентом за говорнике са других простора – оне који у свом говору имају квантитативна и квалитативна акценатска обележја – примећују да „отежу“, тј. „надижу“ када говоре, при чему се прва констатација односи на квантитет, а друга на квалитет акцента.

6. Ваља имати у виду и могућност појаве дугих вокала на овом простору. То дужење је, по Белићу, ново, настало на овом терену, а бележе га сви истраживачи – и они најстарији, и сви доцнији (Марковић 2000: 106). Овакви примери последица су губљења сугласника, после

⁶ У Говору Заплања налазимо констатацију да је у том погледу ова дијалекатска област најпрогресивнија (Марковић 2000:100).

⁷ А. Пецо, позивајући се на А. Белића, каже: „Акценат ове зоне има својих посебности и разликује се од кратких акцената у нашем стандардном језику“ (Пецо 1994: 163).

⁸ О квалитету и квантитету експираторног акцента у новије време се говори на основу показатеља до којих се долази путем електронског система и разних програма за проучавање говора.

чега је „дошло до сажимања двају једнаких самогласника, или је до тога дошло елизијом“ (Марковић 2000: 106).⁹

У вези са појавом дужина, а и других евентуалних акценатских варијација, ваља имати у виду да је таква одлика без фонолошких вредности (Богдановић 1989: 136).

7. О томе може ли говорник који је учећи језик усвојио говор са експираторним акцентом научити стандардни четвороакценатски, има повремених осврта, али они који о томе говоре нису јединствени у свом ставу.

Асим Пецо у вези са акценатским системом ових говора верује да у овим крајевима „нема никаквих припрема за цјеловиту измјену акценатске системе“ (1994: 176), тј. „уклапање ове акцентуације у нашу стандардну акцентуацију неће бити ни лако ни брзо“, јер „системске промјене ту нису могуће“ (1994: 177).

Миливој Поповић Мавид у уџбенику дикције, рецитовања и реторике *Лейоша казане речи*, залажући се за увођење дикције као предмета, мисли да би она младима који би тај предмет слушали „помогла да се ослободе свих неправилности“ (Поповић 1996: 11) и наводи да „најизразитији пример вољом стечене личне језичке културе представља случај Мирослава Виторовића, једног од врхунских југословенских новинара старије генерације“ (1996: 8), за којег истиче да не потиче са четвороакценатског говорног подручја.

8. Као члан комисије за израду школских програма, потписник ових редова учествовао је у дискусијама у вези с тим шта се као исход у савладавању градива из српског језика очекује од деце у основно-школском образовању. Тада је предлагано да нико не може имати петицу уколико већ у најнижим разредима (од првог до четвртог основне школе) не усвоји стандардни акценатски систем. Будући да сам ја једина у том тренутку била са простора јужније од Крагујевца, веома тешко је било објаснити осталим члановима комисије да је то немогућ захтев и да би то дисквалификовало, а тиме и деморалисало, децу са простора југоисточне Србије. А ако неко не може (или то може уз превелике напоре) да усвоји неки елемент стандарда, намеће се питање да ли онда то треба да буде његов стандард.¹⁰ Наравно, то никако не значи да носиоци говора са експираторним акцентом не покушавају да усвоје стандардни акценат – они чине оно што могу. У жељи да се приближе

⁹ То су примери типа: за едан *сáић*, у пет *сáићи*, не *дòди*, ја ћу *сáидем* (Марковић 2000: 106).

¹⁰ Овим ставом ја не спорим могућност усвајања акценатске норме од стране појединаца са простора са експираторним акцентом, али већина то сигурно не може.

стандарду, говорници са овог простора настоје да речи акцентују тако да експираторни акценат буде на оном месту на којем се налази и у стандарду, а то је често један слог ближе почетку речи. Такво стање забележено је и у бројним монографијама, где налазимо акценатске дублете, тј. једна иста реч може имати акценат на различитим местима.¹¹

Павле Ивић у Предговору монографији Говори Ниша и околних села тврди „да усвајање прозодијске структуре у најбољем случају остаје на пола пута. Акценти се могу изговорити на њиховом новоштокавском месту, али је готово немогуће заменити ЈЕДАН акценат системом од ЧЕТИРИ јединице које се међу собом разликују суптилним особеностима и уз то научити у којој од многих хиљада речи треба употребити коју од те четири јединице. Перспектива је, дакле, да се учврсти (и на неки начин легализује) један регионални изговор стандардног језика чија би одлика била неутрализација тонских и квантитетских опозиција уз изговор акцента на месту које прописује норма“ (Тома 1998: 12).

Можда би се овде могла применити и теорија језичког неуспеха,¹² по којој постоји *йраг*, тј. *ограничење*, при чему „се морају узети у обзир *језичке могућности*“ (Димитрова 2004: 55).

Ако је оваква стварност – а јесте – онда ово стање сигурно значи очување дијалекатског акцента, макар се то односило само на квалитет и квантитет, а не и на место.

9. У овом прилогу бележи се појава супротна овој, тј. померање акцента за слог ближе крају тамо где је то могуће, а да то није старо акценатско место. Та појава региструје се у говору најмлађих, често у говору јутјубера.

Грађа за ову анализу потиче од једног дванаестогодишњака (Д. С.), одличног ученика шестог разреда основне школе и успешног учесника такмичења из српског језика. У његовом дому се говори неки вид урбаног нишког говора, а то значи неки стандард „у покушају“, тј. не говори се на дијалекту, али ни беспрекорним стандардним идиомом. Ни он сам у свакодневном животу не говори на дијалекту, али у његовом говору има дијалекатских елемената несвојствених говору из породичног окружења. То значи да је његов идиолект формиран под утицајем неслужбене комуникације са школским друговима.

Примери су узети из спонтаног разговора са старијим братом док му је објашњавао шта се, са ким и како игра на интернету.

¹¹ О томе, између осталог, налазимо податке и у опису говора Ниша (Тома 1998). Један део у овој студији је тако и насловљен – Дублети (142–144).

¹² Ово је мој превод бугарског термина *теория на езиковата недостатъчност*.

Е, ба́те, да ти прича́м шта́ сам ради́о сино́ћ. Зове́ ме Мила́н да се игра́мо и ја́ сам га позва́о да дође́ код мене́ да се игра́мо.

Сетио сам се да ти не́ћеш да се игра́ш са на́ма јер треба́ да чува́ш бра́та.

Шта карактерише овај говор?

1. У њему налазимо жаргонске одлике карактеристичне за говор младих и оне су евидентне у форми обраћања. Вокативни лик *ба́ће* је веома фреквентан и користи се готово као поштапалица.¹³

2.1. Гласови су стандардне артикулације – нема полугласника,¹⁴ а нема ни других дијалекатских одлика овога краја, што у овом тексту документују облици радног глаголског придева са *-o<-л*: *ради́о*, *йозва́о*, *сеи́ио*. За говор Ниша као представника призренско-јужноморавског говора типична је замена *-л<-а*, тј. завршетак радног глаголског придева у мушком роду на *-ја*:¹⁵ *ради́ја*, *сеи́ија* и сл.

2.2.1. Темпо говора је брз, што показује да је у питању краткоћа трајања и акцентованих и неакцентованих слогова, те заправо у овом говору региструјемо две прозодеме – акцентовану и неакцентовану, тј. реч је о једноакценатском систему.¹⁶

2.2.2. У ретким случајевима акценатско место се поклапа са стандардним: *ба́ће*, *бра́ћа*, *йгра́мо*, *не́ћеш*, *на́ма* и, наравно, у једносложним речима: *и́иџа́*, *ја́*, *и́иџи́*.

2.2.3. У неким случајевима акценатско место је старо, што је дијалекатска одлика краја: *ради́о сино́ћ*, *зове́*, *Мила́н*, *йозва́о*, *сеи́ио*.

¹³ Лик *ба́ће*, али и друге варијанте (*ба́џке*, *ба́ћа*, *ба́хо*, *ба́ја*, *ба́јла*, *баки*) забележени су у *Речнику жаргонизама јужне љруге* (Марковић–Трајковић 2018).

¹⁴ Истражујући говор Ниша, француски лингвиста Пол-Луј Тома налази релативно оскудан инвентар са полугласником у говору града (Тома 1998: 49–52). Имајући у виду ко су били његови информатори, очекивано је да у говору најмлађих Нишлија овог гласа нема.

¹⁵ „Град Ниш, у зони призренско-јужноморавског дијалекта, налази се врло близу границе између овог и сврљишко-заплањског дијалекта. Ова два дијалекта разликују се, између осталог, по наставку мушког рода једнине глаголског придева радног (*ја* у призренско-јужноморавском, а *-л* у сврљишко-заплањском)“ (Тома 1998: 20).

¹⁶ Овде би се могао уврстити и однос према деклинацији. У овом кратком тексту он је евидентан само у примеру *са нама*, одакле је очигледно да се ради о синтетизму. То не значи да су говорници са овога простора у потпуности усвојили тај деклинациони систем. О томе да и овај језички сегмент представља потешкоће за просечног говорника са ових простора налазимо и речи Павла Ивића: „У нашем случају, две су простране области структуралних разлика које треба да савлада Нишлија приликом усвајања стандардног језика: акцентуација (тачније, прозодија речи) и исказивање падежних односа. Показује се да се, упркос свему, падежни облици и њихова употреба могу некако научити“ (Тома 1998: 11, 12). Деклинација, међутим, није била предмет интересовања у овоме раду.

2.2.4. У појединим примерима акценатско место се не поклапа са дијалектом: *йрича́м*,¹⁷ *дође́*,¹⁸ *мене́*, *игра́мо*, *играш*,¹⁹ *йреба́*,²⁰ *чува́ш*²¹.

Сличну појаву налази и Тома. Говорећи о речима са два акцента, у примеру *свекрва*, он налази или два акцента или акценат на пенултими иако је ова реч у стандарду са краткосилазном акцентом (Тома 1998: 146 и напомена 157 на истој страни).

2.2.4.1. Примери *дође*, *йреба* и њима слични у зависности од места акцента могу бити презент или аорист. Са акцентом на ултими они би требало да буду облици аориста, док би у презенту акценат био на иницијалном слогу.²² Међутим, из контекста је очигледано да је у питању презент са акцентом на последњем слогу.

2.2.4.2. Заменички облик *мене* у стандарду може бити двојако акцентован – са краткосилазним или краткоузлазним, али акцентован је увек иницијални слог.²³

Недвосмислено је да овде анализирани говор представља један вид карикирања – то је вештачки говор и индивидуална црта, идиолект изазван одређеном ситуацијом. Међутим, оно што је значајно јесте чињеница да је млади говорник свестан односа идиома свог краја према стандарду и он готово несвесно, инстинктивно, оваквим креирањем свог идиолекта у одређеној ситуацији стаје у одбрану говора свога краја.

10. Да закључимо. Ако се посматра само акценат, чини се да је лако дати недвосмислен одговор на питање постављено на почетку.

Најмање три елемента у вези са акцентом иду у прилог тврдњи да ће се на овим просторима дијалекат очувати. Први је чињеница да је то експираторни акценат, други да се често чува старо акценатско место, а трећи тежња да се акценат помера ка крају речи како би се говору још више додао осећај дијалекатске припадности.

А ако ће дијалекат опстати у овим крајевима који су јако удаљени од стандарда и чији обичан говорник свој идиом не сматра престижним

¹⁷ Код Белића налазимо: *ја һу йочнем йричам* (Белић 1905: 641).

¹⁸ Белић има презент: *дођеиш*, *дође* (Белић 1905: 139).

¹⁹ Код Белића стоји пример: *ој да играш*, са акцентом на првом слогу (Белић 1905: 511).

²⁰ Са акцентом на иницијалном слогу пример *не йи йреба* бележи Белић (1905: 630).

²¹ Белић бележи: *да у чуваш* (Белић 1905: 410).

²² У уводном делу Белић говори „о акценту типа *дођо* и *дође* према садашњем времену *дође*“ (Белић 1905: CIV).

²³ Белићеви примери су: *за мене ич не добро* (Белић 1905: 133), *мене ми казаше* (Белић 1905: 400).

и често покушава да га прикрије, још је вероватније да ће се он очувати у крајевима где је ближи стандарду будући да ти говорници свој идиом сматрају супериорним у односу на друге српске дијалекте и поносно чувају и ситније диференцијалне црте свога дијалекта готово несвесни да не спадају у норму.

ЛИТЕРАТУРА

- Александер 1975: Ronelle Alexander, *Torlak Accentuation*, München: Verlag Otto Sagner.
- Барјактаревић 1977: Данило Барјактаревић, *Дијалектолошка истраживања*, Приштина: Јединство.
- Белић 1905: Александар Белић, Диалекти источне и јужне Србије, *Српски дијалектолошки зборник I*, Београд.
- Богдановић 1987: Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, *Српски дијалектолошки зборник XXXIII*, Београд.
- Богдановић–Марковић 2000: Недељко Богдановић, Јордана Марковић, *Практикум из дијалектологије*, Ниш: Филозофски факултет.
- Виденов–Бајчев 1999: Михаил Виденов, Боян Бајчев, *Великотърновският език. Социолингвистическо проучване на великотърновската градска реч*, второ преработено издание, Велико Търново: Издателство „Абагар“.
- Виденов 2005: Михаил Виденов, *Диглосията с оглед на българската езикова ситуация*, София: Академично издателство „Марин Дринов“.
- Гранић 2013: Jagoda Granić, Diglosija i dinomija vs. bilingvizam i bikulturalizam, u: *Jezici i kulture u vremenu i prostori II/1*, ur. Snežana Gudurić, Novi Sad: Filozofski fakultet, 35–44.
- Грковић–Мејдор 2007: Јасмина Грковић–Мејдор, *Сјиси из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Димитрова 2004: Евгенија Димитрова, *Диглосијата в град Криводол*, Софија: Херон Прес ООД.
- Марковић 2000: Јордана Марковић, *Говор Запања*, *Српски дијалектолошки зборни XLVII*, Београд.
- Марковић 2008: Јордана Марковић, Прозодијски систем(и) призренско-тимочких говора, у: *Зборник Института за српски језик САНУ I. Посвећено др Драгу Ђујићу поводом 75-годишњице животоа*, ур. Срето Танасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 293–297.
- Марковић 2018: Јордана Марковић, Диглосија у говору Влаха у Србији, у: *Милорад Ђорац, педагог и научник*, ур. Голуб Јашовић, Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 189–202.

- Марковић–Трајковић 2018: Јордана Марковић, Татјана Трајковић, *Речник жаргонизама јужне јруге*, Ниш: Филозофски факултет.
- Поповић 1996: Миливој Поповић Мавид, *Лейоша казане речи, уџбеник дикције, реџијовања и реџиорике*, Београд: Књижевне новине – Енциклопедија.
- Тома 1998: Пол-Луј Тома, Говори Ниша и околних села, *Срџски дијалектџолошки зборник XLV*, Београд.
- Трајковић 2016: Татјана Трајковић, Говор Прешева, *Срџски дијалектџолошки зборник LXIII*, Београд, 277–578.

Јордана С. Маркович

К ВОПРОСУ ОБ УДАРЕНИИ И СОХРАНЕНИИ ДИАЛЕКТА

Резюме

Диалект и стандартная идиома существуют одновременно, наряду с параллельным употреблением, в зависимости от ситуации. Это неминуемо благоприятствует образованию третьей идиомы как смеси стандарта и диалекта. Языковые специалисты часто дискутируют о том, что случится в будущем с диалектом – продолжит ли он существование и в каком виде или он будет передан забвению под натиском школы и средств массовой коммуникации.

На данный момент диалекты выживают, несмотря на факт, что на них оказывает влияние стандартный язык.

В настоящей работе приводятся данные в связи с ударением в говоре молодых людей на юго-востоке Сербии, представляющим собой приложение сохранению диалекта. Ударение благоприятствует сохранению диалекта как минимум тремя элементами: отсутствием акцентной качественности, отсутствием акцентной количественности и положением. Первые два, по мнению языковых специалистов, выживут, в то время как третий подвержен стандартному влиянию.

Ключевые слова: ударение, экспираторный, система, говор, призренско-тимокский.